

Mijat Stojanović

Sgode i nesgode moga života

BIBLIOTHECA CROATICA: SLAVONICA, SIRMIENSIA ET BARANYENSIA

Rukopisi - knjiga 2

Nakladnik:

Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje

Za nakladnika:

Stanko Andrić

Sunakladnik:

Hrvatski školski muzej, Zagreb

Za sunakladnika:

Branka Manin

Recenzenti:

prof. dr. sc. Vinko Brešić

dr. sc. Vlasta Švoger

dr. sc. Darko Vitek

Lektura uvodnih studija:

Slavko Sušilović

Izrada kazala:

Dinko Župan i Tatjana Melnik

Grafička priprema:

Krešimir Rezo

Tisak:

Zebra, Vinkovci

Naklada: 500

ISBN 978-953-6659-79-1 (Hrvatski institut za povijest - Podružnica)

ISBN 978-953-7262-16-7 (Hrvatski školski muzej)

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek pod brojem 140106004

Izdavanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske

Ilustracija na koricama:

Osnivači Hrvatskoga pedagoškog-književnog zbora,
fotografija Ivana Standla iz 1871. (Hrvatski školski muzej, Zagreb).

Mijat Stojanović na detalju iste fotografije.

Mijat Stojanović

Sgode i nesgode moga života

priredili

Dinko Župan

Stanko Andrić i Damir Matanović

Slavonski Brod, siječanj 2015.

SADRŽAJ

Proslov	VII
---------------	-----

Dinko Župan:

Stojanovićeve "zgode i nezgode"	IX
---------------------------------------	----

Damir Matanović:

Svijet odrastanja Mijata Stojanovića:

selo i grad Brodske krajiške pukovnije u prvoj polovici 19. stoljeća	XXIII
--	-------

Mijat Stojanović: *Sgode i nesgode moga života*

I. Crtice iz života moga pradjeda	3
II. Crtice iz života moga djeda	19
III. Crtice iz života moga otca i moje majke	38
IV. Crtice iz moga vlastitoga života	47
Godina 1871.	169
Godina 1872.	171
Godina 1873.	175
Godina 1874.	195
Godina 1875.	208
Godina 1876.	220
Iz mojih putopisnih bilježaka	222
Godina 1877.	244
Godina 1878.	254
Godina 1879.	260
Godina 1880.	265
Godina 1881.	270

Faksimili izabranih stranica iz rukopisa <i>Sgoda i nesgoda</i>	275
---	-----

Bibliografija radova Mijata Stojanovića	285
---	-----

Tumač povijesnih i zemljopisnih imena i pojmova	301
---	-----

Rječnik stranih, manje poznatih i arhaičnih riječi i izraza	321
---	-----

Summary	341
---------------	-----

Kazalo osobnih imena	343
----------------------------	-----

Kazalo geografskih imena	355
--------------------------------	-----

PROSLOV

Rukopis Mijata Stojanovića *Sgode i nesgode moga života*, koji se čuva u arhivu Hrvatskog školskog muzeja u Zagrebu, dugo je vremena poznat istraživačima hrvatske povijesti 19. stoljeća, osobito povjesničarima hrvatskog školstva i pedagogije, te povjesničarima hrvatske književnosti. Iako su se u svojim radovima često pozivali na dijelove rukopis nitko od povjesničara nije odlučio objaviti rukopis u cijelosti. Stojanović je *Sgode i nesgode moga života* pisao s namjerom objavljivanja, a na naslovnoj stranici svoga rukopisa stavio je napomenu „prigotovljeno za tisak“, čime je jasno naznačio priređenost rukopis za objavljivanje. Možda dosadašnji istraživači nisu prepoznali vrijednost rukopisa u cjelini jer su samo određenim dijelovima rukopisa davali težinu relevantnog izvora, pa su se pojedini povjesničari uglavnom bavili Stojanovićevim opisima revolucionarne 1848. godine dok su se povjesničari školstva i pedagogije bavili samo temama vezanim uz odgoj i obrazovanje, a rijetki su rukopis analizirali u cjelini. Možda je dugom čekanju na objavljivanje *Sgoda i nesgoda* doprinijelo i to što je Stojanović jednu kraću verziju svojih *Sgoda i nesgoda* objavio u *Danici ilirskoj* tijekom lipnja i srpnja 1864. godine pod naslovom „Sgode i nesgode vlastitog života“. Taj tekst od nekih desetak stranica, koji je u četiri nastavka objavljen u *Danici*, ima puno dodirnih točaka s dijelovima Stojanovićevog rukopisa, ali u formalnom smislu to su ipak dva različita teksta. Rukopis *Sgode i nesgode moga života*, koji prema Stojanovićevoj numeraciji ima 751 stranicu, dobro je očuvan, a samo na prvoj stranici postoje oštećenja zbog kojih nije moguće pročitati nekoliko riječi. Osim tih malih oštećenja u rukopisu nedostaje osam stranica (od 149. do 157.) koje su uklonjene prije 1946. godine, na što nas upućuje jedna arhivska bilješka. Teško je pretpostaviti zašto je netko uklonio baš te stranice iz rukopisa, a riječ je o dijelu rukopisa u kojem autor piše o vremenu kada je kao učitelj radio u Brodu, Otoku i Županji.

Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest iz Slavonskog Broda u suradnji s Hrvatskim školskim muzejom iz Zagreba odlučila je objaviti Stojanovićeve *Sgode i nesgode* u cjelini i to onako kako je taj tekst za objavljivanje priredio Mijat Stojanović. Priređivački zahvati u izvorni autorov tekst svedeni su na minimum. Uz nerazumljive ili gramatički neprikladne oblike riječi dodavan je obično znak (!). U nekim su slučajevima, kako bi se olakšalo razumijevanje teksta, takvi neprikladni ili iskrivljeni oblici (nastali vjerojatno kao lap-

sus calami) navedeni u fusnotama, a u glavnom tekstu dan je ispravan oblik riječi. Napokon, riječi u kojima u rukopisu nedostaje jedno ili dva slova dopunjene su uz uporabu uglatih zagrada [], a isto je učinjeno i na nekoliko mjesta gdje je ispušten veznik ili prijedlog. Osim tih zahvata koji su naznačeni u samom izdanju teksta, priređivač transkripcije rukopisa proveo je još samo dvije vrste zahvata u izvorni tekst: u nekim je slučajevima dodavao očito omaškom izostavljene dijakritičke znakove (ispravljajući z u ž, s u š, c u č ili ć); i pisanje velikoga početnog slova uskladio je, uglavnom, s današnjim pravopisom (pisanje velikog početnog slova na početku rečenice i u vlastitim imenima, odnosno ispravljanje velikog početnog slova u malo kod općih imenica). U ostalim elementima nije se diralo u Stojanovićev pravopis.

Kao pomoć za bolje razumijevanje i približavanje problematike Stojanovićevog rukopisa napisali smo dva uvoda, a na kraju knjige donosimo bibliografiju radova Mijata Stojanovića i dva rječnika. Rukopis *Sgode i nesgode moga života* prije svega može poslužiti za detaljno istraživanje Stojanovićeve biografije i diskurzivnu analizu jedne osobne povijesti, ali osim toga on nudi i jednu širu istraživačku platformu, jer je riječ o vrlo vrijednom i zanimljivom tekstu koji će osim stručne pažnje zasigurno privući i pažnju šire čitalačke publike.¹

I na kraju, želimo zahvaliti kolegicama iz Hrvatskog školskog muzeja Sonji Gaćini Škalameri i Štefki Batinić te njihovoj ravnateljici Branki Manini na pomoći i susretljivosti oko priređivanja rukopisa.

Priređivači

¹ Transkripciju teksta iz rukopisa izradio je Dinko Župan, uvodne rasprave napisali su Dinko Župan i Damir Matanović, a bilješke uz izdanje teksta i popratne rječnike izradili su Dinko Župan i Stanko Andrić.

STOJANOVIĆEVE “ZGODE I NEZGODE”

Mijat Stojanović (1818-1881), slavonski učitelj i pedagog, pripada redu najistaknutijih prosvjetnih radnika u Hrvatskoj u 19. stoljeću.¹ Svoj životni put, koji ga je vodio od magareće klupe u Babinoj Gredi do položaja okružnog školskog nadzornika u Gospiću, Stojanović je opisao u rukopisu *Sgode i nesgode moga života*, koji se čuva u arhivu Hrvatskog školskog muzeja u Zagrebu.² U rukopisu Stojanović nigdje striktno ne navodi kada je započeo pisati svoje *Sgode i nesgode*, a kao orijentacionu točku početka pisanja dijelova rukopisa možemo uzeti 1861. godinu, jer je te godine objavio „Crtice iz života mojih pradjedova”.³ Taj je tekst gotovo identičan s prvim dijelom rukopisa *Sgode i nesgode moga života*; jedina je razlika u tome što objavljeni tekst ne sadrži jednu opširnu Stojanovićevu bilješku. Druga godina koja nam može pomoći oko utvrđivanja početka pisanja rukopisa kao cjeline je 1866. godina, koju Stojanović navodi u rukopisu kao godinu tijekom koje piše o životu oca i majke, te o svome djetinjstvu. Najvjerojatnije je Stojanović početkom 1866. godine započeo s uređivanjem svoga djela *Sgode i nesgode moga života* kao veće cjeline, pa je tada u to djelo ubacio već napisane i objavljene crtice iz života svoga pradjeda (1861), djeda (1863) i prerađene crtice iz svoga vlastitog života (1864), te

¹ O Mijatu Stojanoviću vidi: Petar Tomić, „Rad i djelovanje Mijata Stojanovića“, *Napredak* 27-30 (1877), 417-421, 437-440, 454-456, 468-471; Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas VI*. (Zagreb, 1911), 136-139; Ivan Martinović, *Povijesne crtice o školstvu Brodske pukovnije i Brodskog okružja* (Zagreb, 1912), 446-451; Ivan Martinović, „Mijat Stojanović, školnik i pučki pisac“, *Napredak* (1919); Krunoslav Tkalac, „Rad Mijata Stojanovića kao školnika“, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete* 4 (1968); Mihajlo Ogrizović, „Mijat Stojanović“, u: *Sto godina rada Hrvatskog pedagoško-književnog zbora i učiteljstva u Hrvatskoj 1871-1971*, ur. Dragutin Franković, Mihajlo Ogrizović i Dragutin Pazman (Zagreb, 1971), 369-402; Krunoslav Tkalac, *Školstvo Slavonije u 18. i 19. stoljeću. Mijat Stojanović 1818-1881*. (Županja, 1973), 71-132; Mihajlo Ogrizović, *Likovi istaknutih pedagoga II. Ljudevit Modec, Mijat Stojanović, Stjepan Basariček* (Zagreb, 1980), 85-141; Marko Landeka, „Prilog pedagoga Mijata Stojanovića hrvatskoj usmenoj književnosti“, u: 4. znanstveni sabor Slavonije i Baranje. *Zbornik radova* (1984), 517-523; Omerka Žigić, „Mijat Stojanović, hrvatski pedagog, etnograf i pučki pisac“, u: „Slike iz domaćeg života slavonskog naroda i iz prirode s dodatkom Slavonske pučke sigre“, priredila Omerka Žigić (Vinkovci, 1994), 183-189; *Autobiografije hrvatskih pisaca*, priredio Vinko Brešić (Zagreb, 1997), 150-163; Vlasta Švoger, *Südslawische Zeitung 1849-1852. Organ nove epohe kod Južnih Slavena* (Zagreb, 2002), 107. i Dinko Župan, „Brodsko Posavina prve polovice 18. stoljeća iz vizure historiografske fikcije Mijata Stojanovića“, *Prilozi za povijest Broda i okolice* 1 (2013), 19-33.

² Osim rukopisa *Sgode i nesgode moga života* u arhivu Hrvatskog školskog muzeja čuva se još dvadesetak neobjavljenih rukopisa Mijata Stojanovića.

³ Vidi Mijat Stojanović, „Crtice iz života mojih pradjedova“, *Naše gore list* I/5, I/6, I/7 (1861).

dijelove svoga dnevnika. S druge strane, možda je Stojanović započeo pisanje svoga rukopisa kao cjeline 1861. godine, pa je dijelove rukopisa objavio 1861., 1863. i 1864. godine, no ta mi se mogućnost čini manje vjerojatnom. Osim crtica o svome pradjedu i djedu, Stojanović je za života u časopisu *Napredak* objavio i „Crtice iz doba mog školovanja“.⁴ Te su crtice nastale kao djelomična prerada dijelova rukopisa *Sgode i nesgode moga života*, pa se objavljena verzija bitnije ne razlikuje od izvornih dijelova u rukopisu.

Žanrovski gledano, Stojanovićev rukopis je autobiografija koja se do 1866. godine može odrediti kao memoarski zapis, jer ju je do tada pisao prema obiteljskim i svojim sjećanjima, a djelomično i na osnovi vlastitih dnevnčkih zapisa koje je bilježio od 1847. godine. Od sredine 1866. godine Stojanovićeve je autobiografija mješavina memoarskih, dnevnčkih i godišnjih zapisa, pa od tada funkcionira kao svojevrsni neredoviti osobni dnevnik, ali redoviti osobni godišnjak. U *Sgodama i nesgodama* Stojanović je pokušao opisati tkanje svoga života, tkanje u kojem je ponekad bio aktivni tkalac, a ponekada samo promatrač čije su životne konce tkali drugi. „Naš život i naše ljudsko djelovanje u životu nalik je tkanju satkanom iz jako raznih konacah i končićah, dočim se upleće i pripleće ono, što je potrebno i slučajno, samovoljno i čisto namjereno i poželjno, prava smjesa najrazličnijih vrstiji. Mislim svaki pojedini čovjek pokadšto promatra svoj vlastiti život prošasti, i to svaki pojedini na svoj osobiti način.“⁵ I Stojanović je svoj život i život svojih predaka opisao na „osobit način“, odnosno iz svoje subjektnocentrične perspektive, pa nam njegov rukopis prije svega može pomoći u odgovoru na pitanje: Tko je Mijat Stojanović? Stojanovićeve *Sgode i nesgode moga života* daju nam pregršt materijala za pisanje jedne osobne, ego-povijesti, jer je Stojanović u rukopisu napisao povijest izgradnje svoje subjektivnosti, prožete raznolikim identitetima koji su se izgrađivali kroz niz diskurzivnih i nediskurzivnih praksi. Pojedine Stojanovićeve identitetske odrednice bile su konstantne (na primjer, njegova duboka religioznost). Druge su se, pak, identitetske odrednice tijekom njegovog života transformirale i izgrađivale kroz niz određenja koja su fluidno prelazila jedno u drugo, ili su simultano egzistirala jedno pored drugog, bez čvrste unutarnje hijerarhije. Tako se u rukopisu upoznajemo sa Stojanovićem kao djetetom, unukom, sinom, učenikom, pomoćnim učiteljem, mladićem, učiteljem, vjernikom, saborskim zastupnikom,

⁴ Vidi Mijat Stojanović, „Crtice iz doba mog školovanja“, *Napredak* XX/1, XX/2, XX/3, XX/4 (1879).

⁵ Mijat Stojanović, *Sgode i nesgode moga života*, 515. (stranice navodim prema Stojanovićevoj rukopisnoj numeraciji).

domoljubom, Ilircem, Slavenom, Hrvatom, vrtlarom, pčelarom, numizmatičarom, suprugom, ocem, udovcem, putopiscem, nadučiteljem, cvjećarom, školskim nadzornikom, pučkim piscem, pedagogom, djedom, knjižničarom i „starinom Stojanovićem“. No, ta identitetska i subjektivna razina Stojanovićevog teksta neodvojiva je od vanjskih okolnosti Stojanovićevog života i života članova njegove uže i šire obitelji. Te vanjske okolnosti Stojanović dobro uklapa u opise svojih raznolikih životnih iskustava, tako da *Sgode i nesgode* kao upotrebljivu građu mogu koristiti i povjesničari koji istražuju usmenu povijest, povijest školstva, povijest književnosti, kulturnu povijest, povijest jezika, socijalnu povijest, povijest svakodnevnog života, povijest knjige, povijest čitanja, povijest obitelji, povijest djetinjstva, povijest emocija, povijest sjećanja, povijest putovanja, vjersku povijest, ekonomsku povijest, povijest bolesti, eko-povijest, vojnu i političku povijest.

Prvi dio rukopisa *Sgode i nesgode moga života* dobar je primjer isprepletanja usmene i pisane kulture. Kao izvore za rekonstrukciju daleke obiteljske povijesti, pisane uglavnom s očeve strane, Stojanović je koristio usmenu predaju („Crpeć iz ustmenog predavanja ove crtice“). Ta obiteljska *oral history* u njegovom je spisu dobila svojevrsnu historiografsko-fikcionalnu obradu u obliku povijesnih pripovijetki o pradjedu, prabaki, djedu, ocu i majci. Ali, i kada govori i o svojoj obitelji, Stojanović nam prije svega govori o sebi samome, jer u sliku svoga pradjeda, prabake, djeda, oca i majke upisuje svoj vrijednosni sustav i svoje poglede na ljudski život. Mijat obiteljsku priču s očeve strane započinje Stanišom Kovačem, djedom njegovog pradjeda, što nam govori o dugačkim vremenskim dosezima tadašnje usmene predaje. Prema obiteljskoj priči koju je Stojanoviću pričao njegov djed, ali i Stojanovićevoj naknadnoj konstrukciji te priče, Staniša Kovač došao je u Hercegovinu iz Albanije. Mala je vjerojatnost da je Albanija u Stojanovićevu priču došla kroz obiteljsku predaju, a veća je vjerojatnost da je riječ o Stojanovićevoj vlastitoj konstrukciji pradomovine svojih predaka. Naime, u opisu povijesti Albanije Stojanović koristi *Razgovor ugodni naroda slovinskog* Andrije Kačića Miošića, te prepričava dijelove Kačićevog teksta pri opisu događaja vezanih uz borbu i vladavinu Skenderbega. Osim Kačića, u tom prvom dijelu rukopisa Stojanović koristi i Relkovićevog *Satira*, iz kojeg crpi podatke o stanovanju seljaka u drugoj polovici 18. stoljeća u slavonskoj Posavini. Obojicu pisaca Stojanović u rukopisu navodi kao pisce koje je čitao još u ranoj mladosti.⁶ Prema Stojanovićevoj obiteljskoj predaji, Staniša je imao sina Sto-

⁶ Stojanovićev rukopis odličan je izvor za istraživanje povijesti knjige i čitanja, jer Stojanović kroz cijeli

jana, koji je imao nekoliko sinova među kojima je bio i Jovan, Stojanovićev pradjed, rođen oko 1680. godine. Inače, sve godine u Stojanovićevom rukopisu treba uzeti s velikom rezervom, jer u tekstu ima puno nelogičnosti kada su u pitanju ne samo godine koje se odnose na članove njegove obitelji, već i godine koje Stojanović zapisuje vezano za događaje iz djetinjstva. Mijatov je pradjed kao mladić iz Hercegovine došao u Bosnu, gdje je radio kao „kovački momak“, a svoj je zanat usavršavao po raznim kovačnicama oružja, posebno u Banjoj Luci. Nezadovoljan svojim statusom 1712. godine napušta Bosnu i prelazi Savu kod Lukačevog Šamca, te dolazi u Slavoniju. Taj prelazak granice Stojanovićevog pradjeda, kao i kasniji prelasci hajduka i razbojnika opisanih u *Sgodama i nesgodama*, potvrđuju tezu Damira Matanovića o propusnosti tadašnje vojne granice. Matanović je nizom argumenata pobio tezu o hermetičnosti granice između Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije i pokazao da je „svijet života“ (svakodnevni život) stvarao stalnu interakciju stanovnika Brodske pukovnije i Gradačacke nahije.⁷ Tako je i Mijatov pradjed, u potrazi za boljim životom, došao u Slavoniju, u kojoj je svoji novi dom pronašao kod kovača Čivića u Babinoj Gredi. Stojanović je susret svoga pradjeda s budućom suprugom i njezinim roditeljima opisao iz svojevrstne perspektive „kulturnih susreta“, pa je tako molitvu svoga pradjeda Jovana pisao ćirilicom i jasno naznačio njegovu pravoslavnu vjeru. Prije nego što se oženio za Stojanovićevu prabaku Maricu, Jovan je prešao na katoličku vjeru i promijenio ime u Ivan. Nakon što je preuzeo kovačnicu Maričinog oca, Ivan postaje jedan od najcjenjenijih kovača u tome kraju, a osim što je bio ugledni kovač, bio je i službeni hajdučki harambaša, ali i neslužbeni. Taj neslužbeni dio njegovog hajdukovanja na kraju će dovesti i do njegove pogibije. Iako je u tom prvom dijelu rukopisa harambaša Ivan glavni junak Stojanovićeve prve priče, pisane kao historiografska fikcija, u drugoj priči o djedu Aleksi, Stojanović okreće to junačko kolo i glavna junakinja zapravo postaje njegova prabaka Marica. Ona nakon Ivanove pogibije zajedno sa svojim sinom Aleksom sedam mjeseci boravi u osječkoj tamnici i pred vojnim sudom dokazuje svoju nevinost, vezano uz Ivanovo hajdukovanje izvan službe. Životna priča njegove prabake Marice ostavit će duboki trag na Stojanovićevo poimanje problematike položaja žena u građanskom društvu 19. stoljeća što je vidljivo i iz njegovih pedagoških članaka u kojima tema-

rukopis opisuje kako je izdavao svoje knjige i skupljao knjige za svoju knjižnicu. Rukopis je također zahvalan izvor za dobivanje slike o različitim praksama čitanja, od čitanja u učiteljskoj sobi uz svijeću do čitanja u prirodi tijekom lova. Kako Stojanovićeve pedagoške rasprave i zbirke pripovijetki mogu biti korisne u istraživanju dječjeg čitanja i povijesti djetinjstva izvrsno je pokazala Marijana Hameršak u knjizi *Pričalice: O povijesti djetinjstva i bajke* (Zagreb, 2011).

⁷ Damir Matanović, *Grad na granici* (Slavonski Brod, 2008), 46-49.

tizira obrazovanje žena. To ću pokušati i dokazati na primjeru jedne Stojanovićeve pedagoške rasprave.

Od pedesetih godina 19. stoljeća u čitavoj su se Europi, pa tako i u Hrvatskoj, otvarale privatne djevojačke škole, koje su djevojke iz srednje i više građanske klase trebale pripremati samo za tržište udaje. U tim su školama one trebale naučiti osnove francuskog jezika, građanske salonske manire i sviranje klavira, kako bi bile spremne zauzeti svoju poziciju nezaposlene supruge i kućanice čija je jedina briga trebala biti svedena na kućanstvo. Ta poželjna nezaposlenost žena srednje i više klase nailazila je na kritike pedagoga koji su smatrali da djevojkama srednje klase treba omogućiti posao izvan kućanstva. Pedagoške su kritike prije svega težile suzbijanju raznih „pomodnosti”, koje su se prema mišljenju pedagoga širile zbog „bezposlenosti” mladih neudanih djevojaka. Tom se problematikom u Hrvatskoj među prvima bavio Stojanović u svojoj raspravi „Pedagogički odlomci”.⁸ U toj se njegovoj raspravi prepoznaju stavovi o novoj ekonomskoj ulozi žene. „Neimućni roditelji neznadu si pomoći drugim sredstvom za izdržavanje svojih kćerih, nego udatbom; samo se staraju, da se kćerka uda i kome mužu objesi na vrat (...) Zašto se neodhranjuje dieva gospodična tako, da bude kadra poslom, štednjom, a upravo i svojom obrtnošću, ako ne cielu kuću izdržavati, barem polak?”⁹ Zalaganje za veće mogućnosti zapošljavanja mladih djevojaka iz srednje građanske klase kod Stojanovića je proizlazilo iz njegovog seoskog odgoja i ženskih uzora iz njegove obiteljske povijesti. On je u *Sgodama i nesgodama* svoju prabaku Maricu opisao kao ženu vičnu svim mogućim fizičkim poslovima, pa i kovačkom poslu koji je, kao jedinica, naučila u kovačnici svoga oca. „Kćerka jim je Marica bila prelja, tkalja i vezilja, bila svojoj majki zamjena od metle i vode, bila uputna u svakom ženskom, u svakom domaćem i poljskom poslu. Isto je tako umjela kopati, žeti, konje zaprezati u kola i kočiašiti, žito i sieno djenuti i u plašće i gamare, kao je vješta bila iglicom vesti, razpljetati, lozicati sastave, šivati i vretencem zvrkati... Marica morade često pomagati svomu starom ocu u vignju (u kovačnici), kad je valjalo razkovati koji veći komad gvoždja. Kadgod bi takvom prilikom uzela djevojka veliki mlat i čekić u ruke, i latila udarati za svojim starim ocem po usjanom gvoždju, tresao se i drmao panj i nakovanj i cieli viganj drveni...”¹⁰ Kada Stojanović u svojim *Pedagogičkim odlomcima* kritizira poželjnu nezaposlenost djevojaka i žena iz srednje građanske klase, kao da pred očima ima svoju prabaku kovačicu. „Uzmimo naše prostakinje

⁸ Mijat Stojanović, „Pedagogički odlomci”, *Napredak* 11 (1860).

⁹ Stojanović, „Pedagogički odlomci”, 164.

¹⁰ Stojanović, *Sgode i nesgode*, 10-11.

i vidimo, da su ne samo prelje, tkalje i vezilje, nego i kuvarice, pekarice, vrtljarice, pčelarice, kopačice, žetelice i vješte svakom poljskom i domaćem poslu kao i svome ženskom. Tako bi valjalo, da gospodične-kćeri činovnikah i zanatnikah neuče samo plesti čarape, vesti iglicom, malo šivati, malo svirati, franceski i njemački šapotati, kititi se po žurnalu i čitati romane; nego valjalo bi, da se u djetinstvu svome i u mladosti svrgnu na koji koristan posao, kojim bi se osigurale budućnost.“¹¹ Stojanović se zapravo obraća ženama srednje građanske klase, koje su bile u potpunosti vezane za kućanstvo, s ciljem njihove radne afirmacije izvan kućanstva. Ali, pri tome nije doveo u pitanje mušku dominaciju u obitelji, jer iz njegove formulacije o tome kako se mlade udane djevojke „mužu objese na vrat“ jasno se očituje građanski patrijarhalni stav o muškarcu kao hranitelju i glavi obitelji. Svojim zalaganjem za povećanje mogućnosti ženskog zapošljavanja, Stojanović je napravio bitan odmak od tadašnje dominantne predodžbe o „muškim“ i „ženskim“ zanimanjima, te o „muškim“ i „ženskim“ mentalnim sposobnostima. „Odhranjenjem domaćim i školskim treba da učinimo iz ženske djece pametne, razumne i vješte žene ... Zašto nebi ženske mogle biti činovnici državni i osim učiteljskoga zvanja, kad mogu biti učiteljice? Mogu biti krojači, cipelari, tkalci, bojadisari, pletari, kuvari, pekari, sitari; prodavaoci duvana, soli i ovim priličnih; mogu biti zanatnici ženskih i muških nakitah i nadziratelji mnogih obćepoleznih zavodah: bolnicah, sirotištah itd.- Ženske su glave isto onako ukrašene s darovi uma i srca, kao i mužke osobe.“¹² Iako je Stojanović pokazao veliku otvorenost prema raznim zanimanjima za žene, njegova kći Marija nije baš imala neki veliki životni izbor. Nakon kraće privatne poduke, udala se za učitelja Filipa Gjoića i postala kućanica. Koliko je spolni identitet determinirao tadašnje mogućnosti školovanja, pokazuje obrazovni put Stojanovićevog sina Jurja, koji se poslije pučke škole obrazovao na vinkovačkoj gimnaziji, te nakon toga, kao vojni stipendist, studirao medicinu u Beču i stekao zvanje vojnog nadliječnika. Za žene iz Hrvatske takav je obrazovni put u 19. stoljeću bio nemoguć, jer u to vrijeme ženama nije bilo dozvoljeno pohađanje klasičnih gimnazija, a sve do 1900. godine žene nisu mogle ni studirati na Medicinskom fakultetu u Beču.

Dok je prvi dio Stojanovićevog rukopisa dobar primjer transformacije usmenosti u pisanost, u njegovom tekstu pronalazimo i suprotan primjer prelaska pisanosti u usmenost: Stojanović 1848. godine svojim nepisanim sumještanima čita

¹¹ Stojanović, „Pedagogički odlomci“, 166.

¹² Stojanović, „Pedagogički odlomci“, 165.

novine, čiji sadržaj oni kasnije prepričavaju drugim seljacima.¹³ Stojanović je cijeli svoj život predano skupljao priče, pjesme i poslovice koje su se usmenim putem prenosile s generacije na generaciju. Još kao mladi pomoćni učitelj oduševio se nepismenim krajišnikom Antunom Sabljicom koji je, prema Stojanovićevim riječima, znao napamet cijelog Relkovićevog *Satira*, ali i stotinu drugih priča, pjesama i poslovice.¹⁴ Na osnovi brojnih sakupljenih priča i vlastitih etnografskih zapisa, Stojanović je u svojim tekstovima pokušao rekonstruirati pučke običaje i tradicionalni život slavonskog seljaka. Dio tih rekonstrukcija Stojanović donosi i u *Sgodama i nesgodama*. Tako su Stojanovićevi opisi u prvom dijelu rukopisa kulturno-antropološki zapisi o životu i običajima slavonskih seljaka krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Kao izvore za te opise Stojanović uglavnom koristi usmenu predaju, ali i vlastita sjećanja. Gustim opisom Stojanović opisuje unutrašnji i vanjski izgled roditeljske kuće, odjeću, prehranu, običaje, blagdane, dječje igre, kolektivnu košnju i mnoge druge događaje iz svakodnevice, pa *Sgode i nesgode* mogu poslužiti kao dobar izvor za rekonstrukciju slavonske povijesti svakodnevnog života. Iz najranijeg djetinjstva Stojanoviću su ostala sjećanja na razdoblje velike gladi, koja je i u Slavoniji često bila posljedica nerodnih godina. Osim s gladi, Stojanović se već u djetinjstvu susreo i sa smrću svojih bližnjih. Gotovo je nezamisliva količina smrti s kojom se Stojanović suočio tijekom svoga djetinjstva. Od sedamnaestoro braće i sestara, samo su Mijat i njegov brat Josip preživjeli desetu godinu i doživjeli određenu starost, dok su sva ostala braća i sestre umrli pri porodu ili od raznih dječjih bolesti. Teški uvjeti rađanja i gotovo nikakva medicinska skrb uzrokovali su i smrt Stojanovićeve majke, koja umire pri porodu 1829. godine, kada je Mijat imao samo jedanaest godina. Upravo u tom ranom suočavanju sa smrtnošću možemo tražiti razlog Stojanovićeve duboke religioznosti, koju mu je, prema njegovim riječima, usadila upravo majka. „Majka me je moja naučila: Bog dragi sve vidi i čuje i zna, štog[od] mislimo, govorimo i činimo. Toga sam se držo, to mi bijaše uvijek na pameti i u srcu.“¹⁵ Uz bolesti, i ratovi su u Vojnoj krajini bili uzrok velike smrtnosti.

¹³ O kolektivnom čitanju novina nepismenima vidi Vlasta Švoger, *Südslawische Zeitung 1849-1852*, 107.

¹⁴ Stojanović svoju fascinaciju Antunom Sabljicom navodi u predgovoru knjige *Sbirka narodnih poslovice, rieči i izrazih* (Zagreb, 1866), a kao jednog od kazivača priča Stojanović Sabljicu navodi u svojoj knjizi *Pučke pripovijetke i pjesme* (Zagreb, 1867).

¹⁵ Stojanović, *Sgode i nesgode*, 273. „I to nevjerujem, da se pravo mudroslovje nebi moglo složiti sa kršćanskom vjerom i znanje sa kršćanskim bogoslovjem, prirodoslovje sa biblijom. Samo budala može pomisliti i reći, da neima Boga, i da je čovječanska duša umrla kano živinska. Tko tako hoće i želi, neka mu bude, a ja vjerujem u Boga i u neumrlost duše, puti uzkrснуće i život vječni, Amen!“ *Sgode i nesgode*, 703.

Tako su, tijekom Napoleonskih ratova, poginula ili umrla od posljedica ranjavanja petorica braće Mijatovog oca Jakoba, koji se jedini živ vratio s njemačkog bojišta, i to isključivo zbog zalaganja svoga oca Alekse. Inače, *Sgođe i nesgođe* mogu biti i zanimljiv izvor za istraživanje vojne povijesti, jer je Stojanović, na osnovi pisama svoga sina Jurja, vrlo iscrpno prepričao ratne okolnosti 1866. u sjevernoj Italiji, gdje je njegov sin, kao vojni liječnik, sudjelovao u tadašnjim ratnim događanjima.

Stojanović u svome rukopisu govori o brojnim istaknutim prosvjetnim radnicima. Među njima, istaknuo bih dvojicu: Franju Klaića i Ivana Filipovića. Njihove su biografije isprepletene sa Stojanovićevom, te se preko njihovih životnih priča može dobiti određena slika tadašnjeg školstva, školstva koje su zajedno sa Stojanovićem i sami djelomično kreirali. Franjo Klaić bio je Stojanovićev djever prilikom Mijatove prve ženidbe, a Ivana Filipovića označava kao svoga pobratima uz kojeg ga veže čvrsto prijateljstvo još od upoznavanja u Velikoj Kopanici, u kojoj je Stojanović radio kao pomoćni učitelj. Franjo Klaić rodio se u Garčinu 1819. godine, a nakon završene trivijalne škole, slično kao i Stojanović, radi kao školski pomoćnik u Garčinu, Otoku i Kapeli. Za razliku od Stojanovića, Klaić na strukovno usavršavanje odlazi u Beč. Tamo pohađa pedagoški učiteljski zavod pri normalnoj školi sv. Ane, gdje su se krajiški učitelji usavršavali još od kraja 18. stoljeća. Nakon povratka iz Beča, radi kao učitelj u Staroj Pazovi, Garčinu i Vinkovcima. Važan događaj u njegovoj učiteljskoj karijeri bio je odlazak u Varaždin, gdje 1852. postaje učitelj na višoj elementarnoj školi. Za taj je premještaj trebao dobiti posebno odobrenje vojnih školskih vlasti, jer je iz vojnog školskog sustava prelazio u civilni. Vojne školske vlasti imale su niz nadležnosti nad učiteljima. Tako su neoženjeni pomoćni učitelji trebali pisati molbu školskoj komisiji, ako su se željeli oženiti. U Varaždinu Klaić ubrzo postaje ravnateljem male realke, a 1860. biva imenovan ravnateljem pučkih škola i učiteljske škole u Zagrebu. Klaić se, zajedno s učiteljima glavnih škola i nastavnicima učiteljske škole, počinje zalagati za reformu školstva, te postaje jedan od glavnih tvoraca školske osnove (*Školski sustav za narodne učione i učiteljišta*) koju su saborski zastupnici razmatrali tijekom 1861. godine. Unatoč neuspjehu predložene reforme, Klaić je i dalje nastavio sa svojim aktivnostima vezanim za pokušaj reforme školstva, te 1868. pokreće školski časopis (*Školski prijatelj*). Već iduće godine osniva učiteljsku udrugu pod nazivom *Hrvatsko-slavonska učiteljska zajednica*, s ciljem smanjivanja Filipovićevog utjecaja na tadašnje učiteljstvo. No, to mu nije uspjelo, što se vidjelo tijekom održavanja Prve opće hrvatske učiteljske skupštine u Zagrebu 1871., na kojoj je Ivan Filipović, kao predsjednik skupštine, potvrdio status lidera hrvatskog uči-

teljstva. Mijat Stojanović je na toj skupštini bio potpredsjednik. Glavni spor između Klaićeve i Filipovićeve učiteljske struje vodio se oko stupnja sekularizacije školstva: dok je Filipović bio za veći stupanj sekularizacije, Klaić tome nije bio sklon. Iako se zalagao za sekularizaciju školstva u smislu odvajanja državne i školske nadležnosti u školama, Stojanović nije ulazio u gotovo nikakve sukobe s crkvenim krugovima, a u svojim je tekstovima često nastupao pomirljivo prema suradnji između učitelja i svećenika. Tomu je vjerojatno doprinijelo i njegovo dobro iskustvo s Bartolom Smiloševićem, župnikom u Babinoj Gredi, i kasnija dobra suradnja s Društvom sv. Jeronima.¹⁶ Ali, u sporu između Klaića i Filipovića, Stojanović se priklonio Filipoviću, s kojim je bio dugogodišnji prijatelj i suradnik u nizu učiteljskih i pedagoških inicijativa. Klaić je modernizaciji hrvatskog školstva najviše doprinio kao autor niza udžbenika i priručnika za školu, kao i svojim stručnim priručnicima za učitelje. Raspon tema kojima se bavio podsjeća na Stojanovićevu tematsku lepezu, a posebno treba istaknuti njegove čitanke za pučke škole, kao i školske priručnike o pčelarstvu, školskim vrtovima i svilarstvu. Nakon donošenja novog školskog zakona 1874. godine, Klaić odlazi u mirovinu, ali i dalje surađuje s državnim školskim vlastima kao izvijestitelj za provedbu školske reforme. Prema novom školskom zakonu iz 1874. godine, učitelji i učiteljice postali su javni činovnici i, kao takvi, za svoj posao bili su odgovorni zemaljskoj vladi. Odluku o namještanju i otpuštanju pomoćnih učitelja donosio je županijski školski nadzornik, dok je o zapošljavanju stalnog učitelja na javnim općinskim pučkim školama odlučivala zemaljska vlada, na prijedlog školskog odbora. U školama s više učitelja, ravnatelj je obavezno morao biti izabran iz redova učitelja. Učitelji i učiteljice na taj su način dobili strukovnu samostalnost, za što su se posebno zalagali Ivan Filipović i Mijat Stojanović. Ivan Filipović rođen je 1823. godine u Velikoj Kopanici. Gimnaziju je pohađao u Vinkovcima, a 1842. završava učiteljski tečaj u Srijemskoj Mitrovici. Nakon završene učiteljske prakse u Vinkovcima, odlazi na mjesto školskog pomoćnika u Novu Gradišku. Od 1850. radi u jednoj zagrebačkoj privatnoj školi, a 1854. odlazi iz Zagreba i zapošljava se kao glavni učitelj u Požegi. U Zagreb se vraća 1863. i zapošljava se na Kaptolskoj glavnoj školi. Zajedno sa svojim suradnicima, 1865. osniva *Učiteljsku zadrugu* i sastavlja „Ustav pučke škole“, školsku osnovu kojom se nastojalo reformirati tadašnje zastarjelo školstvo. Filipović je glavni inicijator i organizator svih triju općih hrvatskih učiteljskih skupština, kojima je i predsjedavao. Osobito je bila uspješna Prva opća skupština u

¹⁶ Najveće negodovanje prema crkvenim krugovima Stojanović je pokazao kada je Katolička crkva u Zagrebu izvršila pritisak i onemogućila izdavanje dvije knjige bečkog liberalnog pedagoga Friedricha Dittesa koje je s njemačkog na hrvatski preveo Mijat Stojanović.

Zagrebu 1871., na kojoj se skupilo gotovo tisuću učitelja i učiteljica iz svih dijelova Hrvatske. Iste godine, zajedno sa svojim stalnim suradnicima među kojima je bio i Mijat Stojanović, osniva *Hrvatski pedagoški-književni zbor*, čija je glavna svrha bila širenje strukovne obrazovanosti među učiteljima. Tijekom travnja 1874., zajedno s uskom grupom prosvjetnih stručnjaka, sudjeluje u radu stručne konferencije koja je analizirala novi školski zakon, a na toj je konferenciji sudjelovao i Franjo Klaić. Tijekom kolovoza 1874. predsjedava i Drugom općom hrvatskom učiteljskom skupštinom u Petrinji. Od 1875. postavljen je za školskog nadzornika u zagrebačkoj županiji, a taj je posao obavljao sve do umirovljenja 1887. godine. Dobru strukovnu organiziranost tadašnjih slavonskih učitelja i učiteljica potvrđuje i održavanje Treće opće učiteljske skupštine u Osijeku 1878. godine. Iako se ta učiteljska skupština održavala u vrijeme bosanskohercegovačke krize, zbog čega je glavnina učitelja u Osijek doputovala preko Pečuha, na skupštini je bilo prisutno oko šeststo učitelja i učiteljica iz čitave Hrvatske, što je prilično velik broj, s obzirom na ratne okolnosti koje su tada vladale. Na Filipovićevu inicijativu, 1885. osniva se i *Savez hrvatskih učiteljskih društva*, a za stručno usavršavanje učitelja i njihov bolji socijalni položaj zalagao se sve do svoje smrti 1895. godine. Zanimljivo je da su se u krugu čiji je radijus samo petnaestak kilometara (Babina Greda, Garčin, Velika Kopanica), u razmaku od pet godina (1818., 1819. i 1823.), rodila trojica vrlo istaknutih hrvatskih prosvjetara (Mijat Stojanović, Franjo Klaić i Ivan Filipović) koji su, svaki na svoj način, stručnim djelovanjem u velikoj mjeri zaslužni za početak i provedbu modernizacije hrvatskog školstva u drugoj polovici 19. stoljeća.

Kada je, tijekom prve godine svoga školovanja u trivijalnoj školi u Babinoj Gredi, Mijat Stojanović sjedio u magarećoj klupi i od svoga učitelja Ignaca Racza bio označen kao učenik od kojeg se ne očekuje puno, nitko u Stojanovićevoj obitelji nije mogao slutiti kako će Mijat postati jedan od najplodnijih slavonskih pučkih pisaca i jedan od najistaknutijih hrvatskih učitelja u 19. stoljeću. Upornost s kojom je Mijat Stojanović prevladao nedostatak svoga formalnog obrazovanja zasigurno je jedna od najpoticajnijih osobnih priča vezanih uz fenomen samoobrazovanja. Stojanović je završio samo dva razreda trivijalne škole, a napisao je dvadesetak knjiga i knjižica, te stotine stručnih i popularnih članaka s tematikom u rasponu od književnosti i povijesti, preko gospodarskih i prirodoslovnih tema, do stručnih pedagoških rasprava.¹⁷ Svoj životni put Stojanović je započeo u Babinoj Gredi,

¹⁷ Mijat Stojanović je od 1845. do 1881. godine objavljivao brojne članke, rasprave, dopise, izvještaje, pu-

1818. godine. Rano djetinjstvo Stojanović uglavnom veže uz sjećanja na svoga djeda Aleksu i njegove priče, te na traumatično iskustvo s podivljanim psima Bjelovom i Garovom, koje mu je donijelo trogodišnji nemiran san pun noćnih mora. Inače, Stojanovićev tekst je pun materijala za pisanje jedne osobne emocionalne povijesti. U Babinoj Gredi Stojanović je pohađao i trivijalnu školu, a (prema njegovim riječima) sa završetkom škole znao je samo nešto malo čitati, pisati i računati. Poticaj za daljnje usavršavanje u učiteljskom pozivu Stojanović je dobio od svog drugog učitelja Vinka Filipovića, koji je Stojanovića preporučio za upis u glavnu školu u Vinkovcima. Ali, Stojanovićev otac nije bio sklon daljnjem školovanju sina i tek na nagovor učitelja Filipovića dozvolio je sinu da postane pomoćnik u školi u Babinoj Gredi. Na Filipovićevu preporuku, Stojanović je 1832. godine počeo raditi kao početni pomoćni učitelj u Šamcu. Iako je, prema vlastitim riječima, u početku imao vrlo skromno učiteljsko znanje, te je zadano gradivo učio zajedno sa svojim učenicima, Stojanović je permanentnim učenjem samostalno proširivao svoje znanje. Tako je već 1834. godine položio prvi ispit iz pedagogije, a sljedeće je godine pohađao učiteljski tečaj u Vinkovcima koji su vodili Nikola Hadžić i Antun Kuss.¹⁸ Nakon položenog učiteljskog ispita, Stojanović je radio kao pomoćni učitelj u trivijalnoj školi u Velikoj Kopanici. Tada vrlo neizvjesni učiteljski put iz Kopanice ga je odveo u Brod, Otok, Županju, pa natrag u Kopanicu. Dok je kao pomoćni učitelj radio u Kopanici, Stojanović je objavio svoju prvu knjigu *Uprave za dobro i krępostno vladanje, i nękoje poslovice za mladež* (Osijek, 1844). To objavljivanje

topise, priče i pjesme u raznim novinama, kalendarima i časopisima, kao što su: *Novine horvatsko-slavonske-dalmatinske, Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, Prijatelj puka, Srbske novine, Podunavka, Slavenski jug, Narodne novine, Danica ilirska, List Društva gospodarskoga hrvatsko-slavonskoga, Zagrebački katolički list, Gospodarski list, Naše gore list, Domobran, Zemunski glasnik, Naša sloga, Dragoljub, Pučke novine, Slavonac, Glasonoša, Radiša, Srijemski Hrvat, Koledar za puk, Obći zagrebački kalendar, Hrvatski koledar, kalendar Dragoljub, kalendar Danica, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, Napredak, Vienac, Slovensky pedagog, Neven, Bosiljak, Ljiljan i Smilje*. U ranijoj fazi svoga pisanja Stojanović je neke tekstove objavljivao pod pseudonimom, pa se tako u Gajevoj *Danici* potpisivao kao Slavodrug Miloglasović. Vidi Vinko Brešić, *Čitanje časopisa. Uvod u studij hrvatske književne periodike 19. stoljeća* (Zagreb, 2005), 46-47.

¹⁸ Nikola Hadžić (1791-1871), rodio se u Mitrovici u kojoj je završio osnovnu školu. Nakon položenog učiteljskog ispita službovao je u nekoliko škola, a 1820. postaje učitelj glavne škole u Novoj Gradišci, a nakon položenog nadučiteljskog ispita imenovan je 1826. za nadučitelja u Zemunu da bi 1833. bio imenovan za školskog ravnatelja slavonske Vojne krajine. Vidi *Hrvatski školski muzej 1901-2001.*, ur. Štefka Batinić, Sonja Gaćina Škalamera, Vesna Rapo, Elizabeta Serdar i Branka Ujaković (Zagreb, 2001), 40-41. Antun Kuss (1794-1852), rodio se u Hönigsteinu, a kao nadučitelj službovao je u Brodu, te od 1824. u Vinkovcima. Vidi Ivan Martinović, *Povijesne crtice o školstvu Brodske pukovnije i Brodskog okružja*, 254.

knjige u Osijeku za tadašnjeg je pomoćnog učitelja iz Velike Kopanice bio gotovo nezamisliv poduhvat, što je vidljivo iz načina na koji je Stojanović komunicirao sa svojim izdavačem u Osijeku. Stojanović je sa svojim rukopisom nekoliko puta pješke iz Kopanice išao u Osijek kod tiskara Alojzija Divalda, jer je njegova učiteljska plaća bila premala za unajmljivanje kola. Pješke je Stojanović putovao i u Zagreb, a njegove *Sgode i nesgode* mogu biti odličan izvor i za istraživanje povijesti putovanja u 19. stoljeću i promjene koje su dogodile u praksi putovanja u tom razdoblju. Stojanović u rukopisu navodi gotovo sva svoja putovanja i prijevozna sredstva kojima se koristio (kola, parobrod i vlak), a ponekad opisuje i dojmove s tih putovanja tako da su dijelovi rukopisa koncipirani kao kraći putopisi.

U Kopanici je Stojanović službovao od 1839. do 1844. godine, a 1844. godine dobiva učiteljsko mjesto u Babinoj Gredi. Tijekom učiteljevanja u Babinoj Gredi, Stojanović se i politički aktivirao, i to 1848., kada je izabran za saborskog zastupnika. Događanja vezana uz 1848. godinu imala su odlučujući utjecaj na političke stavove Mijata Stojanovića, koji je bio oduševljeni pristalica bana Jelačića i narodnog pokreta 1848. godine. U njegovom opisu tih burnih događaja jasno se zrcali njegova ideološka pozicija, koja je u potpunosti bila bliska idejama nositelja ilirskog pokreta i nastojanjima federalizacije Habsburške Monarhije. Njegov spis jedan je od važnijih izvora za rekonstrukciju tadašnjih složenih zbivanja u slavonskoj Vojnoj krajini, jer su u *Sgodama i nesgodama* opisane mnoge istaknute osobe i važni događaji, te raspoloženje i emocionalno ozračje u hrvatskim mjestima i gradovima u kojima je Stojanović boravio. Zanimljivo je da je Tadija Smičiklas u Stojanovićevom rukopisu napravio malu intervenciju, ispravljajući datum saborske sjednice (za koju je Stojanović upisao da je bila 4. srpnja) u 3. srpnja, a riječ je o danu tijekom kojeg su se skupljali dobrovoljni prilozi za ratne potrebe. Stojanovićevo oduševljenje narodnim pokretom znatno je splasnulo nakon 1849. godine, ali je i nakon sloma u pokretu iz 1848. vidio osnovu za daljnja politička djelovanja. „No i najumjerenije naše želje nisu izpunjene. Samo je to jedno izvjestno, da je onda, one godine položen temelj narodnoj našoj samosvjesti i narodnom ponosu, i poslije stečenim iskustvom sigurno će se naš narod okoristiti.“¹⁹

Važan događaj u Stojanovićevom učiteljskom napredovanju bilo je polaganje stručnog ispita u Mitrovici 1851., nakon kojeg je bio osposobljen za nadučitelja, a vojne su ga školske vlasti iz Srijemskih Karlovaca 1858. godine premjestile na

¹⁹ *Sgode i nesgode*, 333.

mjesto nadučitelja u Zemunu, iako je njegova želja bila da svoju nadučiteljsku karijeru nastavi na sasvim drugom kraju tadašnje Vojne krajine. „Posljednjih godinah moga učiteljavanja u sriem. Karlovcih potraživao sam mnogo izpražnjenih mjestah nadučiteljskih u našoj gornjoj Krajni, kao u Senju, u Vinkovcih, u Glini; ali uvijek bez uspjeha.“²⁰ Stalna promjena škola i mjesta življenja za tadašnje učitelje nije bila rijetkost već pravilo, jer su školske vlasti često vršile premještaje učiteljskog osoblja, što je tadašnjem učiteljskom zanimanju davalo izraziti nomadski karakter. Iako je u Zemunu kupio svoju prvu kuću te se činilo da bi u tome gradu mogao dočekati mirovinu, Stojanović je 1871. godine ponovno premješten, i to u Karlovac, gdje je radio kao školski nadzornik za slunjsko područje. Zanimljivi su njegovi opisi nadučiteljskog rada u Zemunu, iz kojih se može dobiti slika tadašnjih složenih odnosa u tome multikulturalnom i multikonfesionalnom gradu. Zbog svoje stručne dosljednosti, Stojanović je ušao u gotovo otvoreni sukob s brojnim zemunskim političkim, nacionalnim i vjerskim strujama, što je vjerojatno i rezultiralo njegovim premještanjem u Karlovac. U Karlovcu se Stojanović nije dugo zadržao, jer je 1873. godine premješten u Ogulin. Tamo radi kao okružni školski nadzornik, a već iduće godine biva premješten u Gospić, gdje kao školski nadzornik radi sve do umirovljenja 1877. godine. Kao stari iskusni učitelj, Stojanović zadnjih godina svoga službovanja, u svojstvu nadzornika (kolima, a ponekad i na konju) obilazi škole po Lici i daje korisne savjete mladim učiteljima. Na osnovi Stojanovićevih detaljnih opisa učiteljavanja i nadzorničkog posla, mogu se dobiti zanimljive informacije o tadašnjem stanju školstva na području Vojne krajine. Osobito su zanimljivi njegovi opisi ranog učiteljavanja, koji nam daju malo poznatu sliku stanja školstva u slavonskoj Posavini sredinom 19. stoljeća. Školstvo u Vojnoj krajini imalo je svoje specifičnosti, jer su učitelji bili podvrgnuti upravi i nadzoru vojnih vlasti koje su im određivale učiteljsku karijeru, a mladim pomoćnim učiteljima čak odobravale ili ne odobravale ženidbu. Tako je Stojanović odobrenje za ženidbu sa svojom prvom suprugom Anom Perčević čekao duže od godinu dana. Nasuprot službenim školskim izvještajima koji se pišu iz perspektive “odozgo”, memoarski i dnevnički izvori omogućuju nam dobivanje slike povijesti školstva iz perspektive “odozdo”, dakle na osnovi sjećanja samih učenika i učitelja, koji nam školski sustav prikazuju u sasvim drugom svijetlu od službenih izvještaja i suhoparnih statistika. I neki dijelovi Stojanovićevog spisa koncipirani su kao školski izvještaji, a to se osobito odnosi na razdoblje kada je radio kao školski nadzornik. Ali, Stojanovićevi opisi stanja školstva na područjima gdje je službovao kao nadzornik, pisani su opuštenije, te su puno zanimljiviji od službenih

²⁰ *Sgode i nesgode*, 232.

izvještaja. Stojanovićeve *Sgode i nesgode* prvorazredni su izvor za istraživanje povijesti školstva 19. stoljeća, jer je cjelokupni Stojanovićev život bio uronjen u školstvo i brojne događaje koji su bili usko vezani za školstvo. Kroz Stojanovićev učiteljski put možemo pratiti težak socijalni položaj učitelja i njihov nezahvalni položaj u seoskim i gradskim sredinama u kojima su njihove karijere bile uvjetovane raznim silnicama i strukturama moći. Upravo se zbog toga Stojanović neprekidno borio za autonomiju učiteljskog posla kroz dobivanje strukovne samostalnosti učitelja. Ta njegova borba posebno je došla do izražaja tijekom održavanja prve tri opće hrvatske učiteljske skupštine (Zagreb, Petrinja i Osijek). Osim toga, Stojanović je stalno bio angažiran i u radu tada najvažnije pedagoške udruge – *Hrvatskom pedagozijskom-književnom zboru*. Neprekidno je pisao u raznim školskim i književnim časopisima, te prevodio s njemačkog djela tada najeminentnijih austrijskih pedagoga (na primjer, radove bečkog liberalnog pedagoga Friedricha Dittesa). Svojim pedagoškim raspravama Stojanović je nastojao podići standarde tadašnjeg odgoja i obrazovanja, te je otvorio niz novih pedagoških tema koje do tada nisu bile problematizirane. U Stojanovićevom autobiografskom rukopisu kao nit vodilja neprekidno se provlače njegova promišljanja o odnosu učitelja i učenika, pri čemu je njegov pedagoški diskurs više proizlazio iz spoznaja dobivenih iz dugogodišnje učiteljske prakse, a manje iz teorijskih i metodičkih rasprava koje je, također, smatrao vrlo važnim za usavršavanje te prakse. Zanimljiva je priča o gluhonijemom dječaku kojeg je Stojanović dvije godine obučavao u pisanju i računanju, dok je bio učitelj u Babinoj Gredi, i pri tome se koristio stručnom literaturom za obuku gluhonijeme djece. Tijekom života Stojanović je uporno radio na sebi čitajući, pišući i ovladavajući raznim praktičnim vještinama. To neprekidno samousavršavanje bila je njegova životna filozofija koju je samozatajno prakticirao do kraja života. „Pri koncu godine ove pitam se sam, zašto li valjam? I sam si odgovaram, da nemoram biti upravo kakav velikan, pa da budem koristan svojim bližnjim. Tko svom dušom i svim srcem ljubi dobro, taj već izmjenjuje dužnost u nekoj izvjestnoj mjeri. Život je tkanje izatkano iz sitnih dužnostih, i onaj, koji vrši ove dužnosti po svojoj mogućnosti, ima često veću zaslugu nego onaj koji traži, da se proslavi čim velikim. Ništa se negubi od onoga, što tvorimo; naći će mu se trag u onih, koji su oko nas, ili koji idu za nama. Zadovoljavam se biti ono, što sam, nastojeći svaki dan, usavršiti se.“²¹

Dinko Župan

²¹ Mijat Stojanović, *Sgode i nesgode moga života*, 449-450.